

ОЛЕНА ІВАНЕНКО,

кандидат філософських наук, старший науковий співробітник відділу економічної соціології Інституту соціології НАН України (01021, Київ, вул. Шовковична, 12)

OLENA IVANENKO,

Candidate of Sciences in Philosophy, Senior Research Fellow at the Department Economic Sociology, Institute of Sociology, NAS of Ukraine (12, Shovkovychna St., Kyiv, 01021)

olenaivanenko@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-3635-1078>

Ринок праці і зайнятість під час війни: стан та перспективи

Вплив і поширення світових глобалізаційних процесів XXI століття, невідворотні зміни в усіх сферах економічної діяльності в Україні, а також тиск чинників позаекономічного характеру спричинили трансформації ринку зайнятості. Потужним прискорювачем цих процесів стали коронавірусні карантинні обмеження 2020–2021 років, а події, що розпочалися 24 лютого 2022 року — приголомшливий напад Росії на Україну та початок повномасштабної війни, — ще більше змінили ситуацію на українському ринку зайнятості. Проаналізуємо, яким чином змінилася ситуація порівняно зі становищем до початку воєнних дій, що її фіксують офіційні статистичні джерела, дані опитувань громадської думки, експерти тощо, а також окреслимо можливі тенденції та перспективи розвитку.

Гігономіка, «дистанційка» та фриланс

Узвичаєний режим застосування практик короткотривалих та обмежених у часі трудових контрактів, гнучкі графіки роботи, використання тимчасових найманих працівників чи контакти онлайн, через інтернет-мережі та цифрові платформи стали не тільки популярною опцією вибору, а й характерними рисами сучасної зайнятості в Україні. Така соціально-економічна модель навіть дістала свою назву: у світі її заведено називати гіг-економікою або гігономікою.. Теоретичні засади гігономіки, що стає дедалі поширенішою та популярнішою, було закладено ще у 60–80 роках ХХ століття Д. Белом і А.Тюфлером та проаналізовано іспанським соціологом М. Кастельсом і його французьким колегою

Цитування: Іваненко, О. (2022). Ринок праці і зайнятість під час війни: стан та перспективи. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 4, 56–75, <https://doi.org/10.15407/sociology2022.04.056>.

Р. Кастелем. Детальніше про гігономіку можна дізнатися з авторської статті в останньому минулорічному числі журналу [Іваненко, 2021].

Серед причин зміни характеру та структур зайнятості називають не лише об'єктивні макроекономічні процеси — постіндустріальну стадію розвитку економіки, що заступила місце індустріальної й зумовила попит на новітні нестандартні форми зайнятості; стрімкий розвиток ІТ-технологій, можливостей інтернету та комп'ютерного забезпечення населення в усьому світі; збільшення інтелектуальної складової будь-якої праці, дедалі більше пов'язаної з виробництвом та обробкою інформації; зміщення економічної активності зі сфери виробництва до сфери послуг тощо, а також мікроекономічні чинники: поведінкові трансформації, вигоди й переваги організаційного характеру як з боку роботодавця (скорочення витрат на техніку, зменшення видатків на утримання приміщення та найму працівників, а також недосконалість нормативно-правової бази та фіскальної політики в Україні, що дають змогу отримувати прибутки в обхід законодавства за рахунок низької вартості робочої сили, безробіття, тіньової зайнятості, незбалансованості системи освіти та потреб ринку праці тощо), так і з боку працівника-виконавця (можливість працювати віддалено, відсутність транспортних і часових витрат на пересування до робочого місця, а також необхідності перебування в офісі, збільшення часу на приватне життя та родину тощо).

Загалом до пандемії відносно незначна частина населення у світі працювала дистанційно. За оцінками МОП, лише 8% світової робочої сили (приблизно 260 млн осіб) працювали вдома на постійній основі. В ЄС (за даними 2009 року) частка дистанційних працівників віком 15–64 роки становила трохи більше 5% і залишалася такою впродовж останніх десяти років, збільшившись у 2019 році до 9%. Серед країн ЄС найбільшу частку осіб, які працювали вдома у 2019 році, зафіксовано в Нідерландах і Фінляндії (14%), Люксембурзі й Австрії (12% і 10% відповідно). Найнижчі показники були в Болгарії (менше 1%), Румунії, Угорщині та Кіпрі (по 1%), Хорватії та Греції (по 2% відповідно) [Коронавірус і дистанційна робота, 2020]. В Україні під час карантину (травень 2021 року) було зафіксовано 21% дистанційно зайнятих українців¹.

Опитування, проведене соціологічною службою «Рейтинг» у березні 2020 року, засвідчило, що майже третина (29%) дорослого населення України працювали дистанційно, а у квітні тих, хто працювали з дому повний чи неповний робочий день лише серед міського населення налічувалося вже 40% (за даними опитування Gradus [Ковід, карантин та ринок, 2020]²).

Позитивним кроком щодо легітимації нестандартного формату зайнятості стало впровадження влітку 2021 року Закону України «Про стимулювання роз-

1 Опитування Центру Разумкова 21–26 травня 2021 року, вибірка становила 2017 респондентів у всій Україні за винятком Криму й окупованих територій Донецької та Луганської областей. Теоретична похибка не перевищує 2,3% з імовірністю 0,95.

2 Опитування проводилося службою «Рейтинг» у квітні 2020 року серед осіб віком 18–60 років, які проживають у містах із населенням 50 000 і більше і зареєстровані у мобільному додатку Gradus. Загалом опитано 1 176 респондентів.

вितку цифрової економіки в Україні» (№ 1667-IX від 15.07.2021). Відтак форма зайнятості, що ґрунтується на принципах фрилансу й аутсорсінгу з використанням цифрових технологій, набула юридичного статусу, отримавши певні важелі захисту. У цьому Законі вперше в Україні було впроваджено поняття гіг-контракту та гіг-спеціаліста, визначено умови його праці (робочий і вільний час, означене робоче місце), оплату роботи, винагороди та компенсації, соціальні гарантії (страхування, допомога в разі тимчасової непрацездатності, пенсійне забезпечення тощо). Закон став одним із перших, що зрівняв у правах працівників, які виконують роботу за стандартних умов працевлаштування, із тими, хто зайнятий інакше.

Українські фрилансери давно популярні на світовому ринку. У 2013–2017 роках Україна була одним із лідерів фрилансу на європейському ринку, посівши четверте місце в світі за обсягами зайнятості на цифрових платформах. Так, 2011 року кількість фрилансерів в Україні становила близько 9 тис. осіб, а вже п'ять років по тому (2016-го) — майже в сім разів більше (60 тис.) [Ринок фрилансу, 2020]. Загалом ринок фрилансу щорічно додавав щонайменше 30% робочих місць: 2018 року в цьому режимі побільшало нових працівників на 45%, у 2019 році — на 58%, а у 2020 році їхня кількість теж зростала, хоча пандемія трохи уповільнила динаміку і знизила до рівня 2017 року (36% за рік) [Більше третини українців ..., 2020]. 2019 року чисельність фрилансерів в Україні зростає аж до 340 тис. фахівців, хоча реально їхнє число могло сягати 500 тис. працівників, враховуючи реєстрацію багатьох з них на іноземних платформах (міжнародна платіжна платформа *Payoneer* засвідчила, що лише за 2019–2021 їхня кількість збільшилась на третину, а середній прибуток — на 18%) і те, що за одним фрилансером може приховуватися ще кілька осіб, залучених до процесу (у розробника сайту можуть бути дизайнер або рекламист початкового контенту, у програміста — кілька помічників) [За 2 роки кількість, 2021].

Після 24 лютого 2022 року ІТ-послуги виявилися чи не єдиною сферою зайнятості, де не сталося масового скорочення персоналу і зниження зарплат. Компанії цього сектору зберегли до 95% контрактів. За рік ІТ-сфера зростає майже на третину (27%) порівняно із 2021 роком, і майже за півроку, на травень 2022, частка ІТ у всьому спектрі послуг становила 46% проти 37% за аналогічний період минулого року [За п'ять місяців, 2022].

У червні 2022 року Верховна Рада ухвалила ще один Закон, яким легітимізувала роботу фрилансерів (ЗУ № 5161 від 18.07.2022 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання деяких нестандартних форм зайнятості»), потреба в якому поставала ще з доковідних часів щодо осіб, які виконують роботу на непостійній основі, з метою забезпечення гнучкості у виборі режиму роботи та організації трудових відносин, забезпечення мобільності працівника в реалізації його конституційного права на працю. Цей Закон не обмежується потребами лише воєнного періоду, і відповідно до нього працівник може офіційно виконувати роботу за договором з нефіксованим робочим часом, поєднувати її в кількох роботодавців і при цьому матиме всі основні соціальні гарантії: гарантовану зарплату, страховий стаж, лікарняний, відпустку, пенсійні відрахування тощо [Рада ухвалила, 2022].

Упровадження цього закону націлене поліпшити український ринок нестандартної зайнятості не лише в умовах воєнного часу, а й після війни, створюючи зручний механізм легалізації праці фахівців, у яких у пріоритеті короткострокові проекти, мобільність, гнучкість, множинна зайнятість. З метою запобігання зловживанням з боку роботодавця законом передбачено ліміт на кількість таких договорів у 10% на одного роботодавця й мінімальну тривалість робочого часу працівника за таких умов, проте в цілому його трудові права не обмежуються і залишаються такими самими, що й у тих, хто працює за умов звичайної стандартної зайнятості.

У певному сенсі цей договір можна порівняти з британським “zero hours contract”, за яким працівник має бути доступним у будь-який час, коли виникає потреба, але в ньому не вказана кількість робочих годин або тривалість роботи. Свого часу застосування таких контрактів викликали суперечки у Великій Британії: гнучкість *versus* вибірковість, тобто йшлося про те, що такі умови пасують лише певним категоріям людей (студентам або пенсіонерам) і мають непевний характер, оскільки працівникові можуть відмовити в роботі в будь-який час і з будь-якої причини, що може зумовити психологічний стрес чи призвести до тривалого безробіття. Повідомлялося, що деякі британські компанії навіть припинили укладати на своїх підприємствах контракти з нульовим часом [Richer Sounds, 2020].

На відміну від британського, новий український закон передбачає мінімальну тривалість робочого часу 32 години на тиждень (і максимальну — 40 годин), подвійну оплату за понаднормові години й виплату зарплати за фактично відпрацьований час чи за фактично виконану роботу.

Зайнятість у воєнний час

Негативні наслідки війни торкнулися всіх сфер і зайнятості чи не найбільше. Уже на початку війни зазнав збитків аутсорсинговий сектор, зіткнувшись із недовірою деяких західних замовників щодо дотримання термінів виконання чи збереження якості роботи українськими компаніями або через непевність/ненадійність укладених контрактів в умовах війни. Натомість деякі галузі, такі як продуктовий та аптечний ритейл, загалом не переривали своєї роботи або одними з перших відновили її у тих місцях, де змушені були припинити, забезпечуючи продуктами харчування й ліками мешканців тих чи інших поселень, навіть у зоні активних бойових дій або в умовах інших небезпек, застосувавши волонтерську доставку чи підбір персоналу за місцем найближчого проживання.

Війна — причина появи нових тенденцій на ринку зайнятості, що змінила поведінкові практики і роботодавців, і працівників, переформатувавши їхні потреби. Від початку повномасштабної війни майже 5 млн українців втратили роботу: 1,2 млн осіб працездатного віку були змушені стати біженцями й виїхати в сусідні країни; 3,6 млн громадян, які залишилися в Україні, стали безробітними. Через руйнування й окупацію територій багато хто з роботодавців припинив свою діяльність, а через релокацію — суттєво її скоротив. Натомість інші були змушені вдаватися до тих чи інших непопулярних заходів. Зокрема, варварська

нищівна практика російських загарбників звела нанівець промисловий потенціал України, і чи не найбільше постраждала металургійна галузь: ущент зруйновані великі заводи, передусім Азовсталь та Маріупольський меткомбінат ім. Ілліча (які сумарно забезпечували понад 25 тис. робочих місць), коксохімічний завод в Авдіївці (4 тис. робочих місць), Кременчуцький НПЗ (3 тис. робочих місць) тощо, адже багато хто із працездатних громадян втратив роботу, а чимало з них вбили [Какие предприятия, 2022].

Унаслідок цього виник відчутний дисбаланс на ринку зайнятості між попитом і пропозицією. Так, уже у квітні 2022 року він сягнув п'ятикратного зменшення з боку пропозицій, тобто претендентів і пошукачів роботи виявилось значно більше, аніж пропозицій, а пропонованих робочих вакансій у 20 разів менше, ніж до війни. Фахівці сайту *work.ua* зазначають, що і прогнози на майбутнє не будуть оптимістичними, і що великий розрив на ринку праці між попитом та пропозицією залишатиметься ще довго, і наврод чи його вдасться швидко подолати й по закінченні війни.

У травні 2022 року найбільше пропозицій спостерігалось у таких сферах, як IT (25% від усіх пропозицій), продаж, ритейл, маркетинг, реклама та PR. Трохи менше, але в десятці лідерів були вакансії для робітничого персоналу, у сфері транспорту й логістики, будівництва, медицини та фармацевтики.

В умовах війни знижується й рівень вимог пошукачів — вони готові виконувати роботи за нижчим рівнем своєї кваліфікації чи освіти, так само як зголюються виконувати її за меншу оплату, оскільки в такій ситуації пріоритетним стає забезпечення первинних потреб. Опитування показало, що майже дві третини (65%) пошукачів погоджуються на нижчу зарплату (на 10–25% меншу від довоєнної), попри те, що у своїх резюме вказують таку, що мали до війни [Ринок праці воєнного часу, 2022].

Пріоритетність первинних потреб підтвердили й результати іншого онлайн-опитування, проведеного сервісом *OLX*. Робота серед 3 тис. зареєстрованих користувачів, які зафіксували, що 81% респондентів готові змінити роботу на більш оплачувану, навіть якщо це потребуватиме зміни спеціальності/фаху [Українці готови оволадеть, 2022].

Тенденція щодо зниження рівня вимог спостерігається і стосовно розмірів оплати праці на пропонованих вакансіях. Новим працівникам роботодавці пропонують нижчу заробітну плату, і, порівняно з довоєнним періодом, її середній розмір зменшився на 10%. Загалом майже в усіх професійних сферах в Україні відбулося зниження заробітних плат, що пов'язано з об'єктивними процесами воєнного часу — станом невизначеності та нестабільності економіки. У гривневому вимірі пропонований щомісячний зарібок для фахівців робітничих професій становив 13 700 гривень. Мінімальна зарплата для них стартує від 8 900 гривень, і таких вакансій більшість, натомість пропозицій із високим зарітком значно менше: лише 9% вакансій для робітників пропонують зарплату розміром від 22 300 грн і 6% — від 26 800 грн щомісяця. Попри те, що кількість вакансій в IT-сфері в умовах війни впала вдвічі, все одно вона перевищує 4,6 тис., і спеціалісти навіть із шестимісячним досвідом роботи можуть заробити

до 700 дол., з річним — понад тисячу, з дворічним — до двох тисяч дол. щомісяця [Ринок праці під час війни, 2022; Java-програміст, 2022].

Проте зниження рівня оплати праці у нинішніх форс-мажорних умовах зайнятих громадян не лякає: 57% респондентів готові працювати за меншу платню, а майже 40% працюючих впевнені, що в разі втрати роботи, здатні швидко її знайти.

Щодо пріоритетів у виборі роботи домінантним критерієм сьогодні є зарплата (70%), оскільки саме це — уособлення та втілення фінансової безпеки, незалежності й мобільності, що дає змогу задовольняти передусім базові потреби, і це в умовах війни є чи не найважливішим та найголовнішим чинником існування. Відносно важливим також є чинник безпечності розташування місця роботи та вільний графік (23–24%). Соціальні гарантії не настільки вагомі в сьогоднішніх умовах (17%), порівняно з розміром та локацією, так само як і позаекономічні складові — психологічна атмосфера в колективі (16%) чи можливість працювати віддалено (10%). Такі критерії, як кар'єра, соціальний статус або престиж зайнятості так само сьогодні посунулися на останні щаблі і не є актуальними для більшості опитаних респондентів. Інакше кажучи, для пересічного українця потреби фізичної безпеки під час війни набагато важливіші й актуальніші за потреби самоствердження, престижу чи кар'єрного зростання [П'ятнадцяте загальнонаціональне опитування, 2022]¹.

Учені довели, що під час війни емоційно-психологічний стан людини у більшості випадків не є стабільним; він суперечливий і мінливий, людині нерідко притаманні екстремальність і категоричність в оцінках, часті зміни емоційного настрою та пріоритетів, що є результатом стресу. Одним із наслідків цього можуть бути зміни поведінкових і звичаєвих побутових практик. Дані соціологічних досліджень показують, що майже дві третини населення (60%) ладні суттєво обмежувати себе у звичних для мирного часу діях — розвагах чи шопінгу, і ця залежність на пряму корелює з віком — чим старша людина, тим більше вона схильна до самообмежень та мінімізації потреб. Така сама кореляція спостерігається і у зв'язку із зайнятістю: ті особи, які працюють (на повну зайнятість чи частково), менше обмежують себе щодо дотримання звичного способу життя чи дозвілля, натомість безробітні або тимчасово незайняті відповідно звужують коло своїх потреб і практик, і це пов'язано не лише із браком грошей [Чотирнадцяте загальнонаціональне опитування, 2022].

Дані опитування засвідчили, що на початок літа 2022 року майже третина опитаних (29%) з тих громадян, які від початку війни нікуди не виїжджали й залишились в Україні, працювали. Більшість із них (75%) зберегли роботу, яку мали до війни (територіально у Київській, Дніпропетровській, Одеській, Львівській та Запорізькій областях), а з тих, хто втратив робоче місце, шукали нове

1 Дослідження було проведене службою «Рейтинг» 23–24 червня 2022 року через телефонне опитування серед дорослого населення віком 18 років і старших у всіх областях України, окрім тимчасово окупованих територій Криму та Донбасу, а також тих регіонів, де відсутній мобільний зв'язок. Опитано 1000 осіб, і вибірка є репрезентативною для означених територій. Похибка репрезентативності не перевищує 3,1%.

(77%) або планували його шукати (15%). Понад половину пошукачів (57%) сподівалися знайти роботу найближчим часом [Українці готові оволодуть, 2022].

Мірою визволення тимчасово окупованих територій можна спостерігати певне пожвавлення на ринку зайнятості, і найактуальнішими в такій ситуації є робітничі, зокрема будівельні, спеціальності. Так, якщо у травні таких вакансій було приблизно 7 тис., вже на початку літа їхнє число зросло майже втричі (20%). Найчастіше роботодавці потребували монтажників, вантажників, комплектувальників та пакувальників товарів. Водночас найменш затребуваними виявилися працівники у сферах нерухомості, фінансів, страхування, юриспруденції, готельно-ресторанного бізнесу, освіти [В Україні росте спрос, 2022; Найти работу во время войны, 2022].

На думку широкого загалу, також найбільш затребуваними галузями сьогодні є будівництво (60%), військова справа (42%), аграрна галузь (34%), медицина (26%), важка промисловість та металургія (18%), ІТ-сфера (16%), освіта та наука (13%). Натомість фахівці у сфері транспортних перевезень, торгівлі, туризму, культури, легкої промисловості зараз не на часі й не є загальними (5–7%) [П'ятнадцяте загальнонаціональне опитування, 2022].

По завершенні війни найбільшими темпами мають розвиватися галузі, передусім спрямовані на відновлення внутрішнього ринку та відбудову зруйнованої інфраструктури: будівництво, сільське господарство, виробництво продуктів харчування, гуртова та роздрібна торгівля, логістика, виробництво хімічної продукції, електричного устаткування, меблів, тому першою чергою актуалізуються прикладні й технічні спеціальності та професії.

Однак потреба у професіях і запит на ті чи інші спеціальності залежатиме від загальної економічної стратегії України, а також від наявності коштів на відбудову країни. Експерти одностайно визнають, що повоєнне відновлення має передовсім зосереджуватися на створенні доданої вартості в тому, що в країні вдається найкраще. Оскільки в останні десятиліття неабияким попитом користувалася ІТ-галузь, а аутсорсинг був основою українського ІТ-ринку, він і надалі залишатиметься пріоритетною сферою і буде активно підтримуватися державою.

Зайнятість і міграція

Значні трансформаційні процеси на ринку зайнятості відбулися також через потужні міграційні потоки, які розпочалися з перших днів повномасштабного вторгнення російських загарбників. І хоча в основному від'їжджали жінки з дітьми та люди старшого віку, значну частину серед них становили особи працездатного віку. Загалом за даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, від початку війни за кордон виїхали понад 7 млн українських громадян. Понад 3,3 мільйона отримали статус тимчасового захисту в країнах ЄС. Ще близько 8 мільйонів людей, за оцінками ООН, стали внутрішніми переселенцями, які переїхали із зони бойових дій та окупованих територій до безпечніших регіонів України [З кінця лютого в Україну, 2022].

Міжнародна організація з питань міграції (МОМ) зафіксувала майже 4,5 мільйона внутрішньо переміщених українців, які повернулись додому [Звіт

про внутрішнє переміщення в Україні, 2022]. Результати опитувань показують, що переважна більшість українських громадян, які перебувають за кордоном, планують повернутися в Україну. На думку директорки Інституту демографії та соціальних досліджень ім. Птухи НАН України Е. Лібанової, до 90% тих, хто виїхав, висловили бажання повернутися додому. Серед жінок, які виїхали за межі України, переважну більшість (60–70%) становлять особи з вищою освітою, що робить їх конкурентоспроможними на ринку праці країн перебування, збільшує їхні шанси адаптуватися в цих країнах і, на жаль, зменшує імовірність повернення. Лише вчителів за кордоном перебуває близько 22 тисяч, що становить 5% від загальної кількості освітян. Проте достовірно оцінити демографічні втрати поки неможливо, і це прямо залежить від тривалості війни [В яких країнах, 2022].

Громадська організація «Центр прикладних досліджень» разом із електронним виданням «Економічна правда» на початку літа 2022 року провела дослідження «Повоєнне відновлення економіки України» серед представників великих українських компаній та галузевих асоціацій найбільших секторів української економіки. З'ясувалися питання втрат і збитків, завданих війною, а також проблем, з якими ті зіткнулися під час війни. Попри те, що зараз важко достеменно визначити втрати, яких зазнала українська економіка і яких ще зазнаватиме, тим більше, що невідомо, як довго триватимуть воєнні дії, експерти разом із Урядом України вже оцінили їх у 35–50% ВВП. Проведений аналіз показав, що, починаючи від 24 лютого 2022 року, в Україні було втрачено 4,8 мільйона (30%) робочих місць. Дослідники виявили, що з понад 5 мільйонів українських біженців, які переїхали до сусідніх країн, приблизно 1,2 мільйона працювали до війни. Дві третини з них мають вищий рівень освіти. Майже половина (49%) були зайняті за висококваліфікованими професіями. Переважна більшість (88%) працювали на підприємствах, решта (12%) — самозайняті. На початок червня 2022 року в результаті війни могли втратити роботу близько 40% працевлаштованих осіб в Україні [Дослідження, 2022].

Історичний досвід сучасних воєн показує, що чим довше триватиме стан війни в країні, тим менше шансів на повернення працездатного населення. За словами директорки з наукової роботи *Growford Institute*¹ Т. Богдан, «у Боснії та Герцеговині воєнні дії тривали з 1992 року по 1995 рік. За цей час домівки покинули 2,2 мільйона людей. Через п'ять років після війни 500 тисяч з цих людей, або 23%, не повернулися додому і продовжили жити за кордоном.

У Косово конфлікт 1998–1999 років завершився тим, що кількість біженців та внутрішньо переміщених осіб (ВПО) становила 1,5 млн осіб. До кінця 1999 року 95% з цих людей повернулися додому» [Найти работу во время войны, 2022].

Це підтверджують і результати опитування, проведеного Міжнародною дослідницькою компанією *4Service* серед українських біженців у 36 країнах Єв-

1 GROWFORD (Global Research on Optimal Ways for Development) Institute — незалежна неурядова організація, яка здійснює стратегічні глобальні дослідження у сфері економіки та фінансів, оцінює системні ризики та розробляє оптимальні моделі економічного розвитку для країн, регіонів і світу в цілому.

ропи¹. За його даними, після закінчення війни 89% респондентів планують повернутися додому, 8% — вагаються, а 67% — допускають, що залишаться, якщо війна затягнеться. Практично доведено, що чим довше триватиме війна, тим дедалі більше зростатиме кількість українців, які залишаться в Європі. На думку аналітиків 4Service, додому не повернутьсянасамперед молодь віком до 35 років, і найперше ті з них, хто ще до війни мав плани на імміграцію (54%), і більшість з яких (64%) володіють однією чи кількома іноземними мовами [Українські біженці в Європі, 2022].

Міжнародний досвід і його уроки

Ринок праці після війни безпосередньо залежить від активності повоєнної відбудови і темпів розвитку економіки, а це, своєю чергою, впливатиме на те, скільки українців повернуться до країни. У цьому контексті важливо не повторити й уникнути помилок інших країн, зокрема балканських.

Програму післявоєнної реконструкції Боснії і Герцеговини в цілому було визнано успішною: її ВВП у 1997 році збільшився майже на 23%, у 1998 — на 13,8%, у 1999 — на 10,8%, у 2000 — на 4,4%. Проте всі ці програми приділяли недостатньо уваги питанню зайнятості, через що в країні збільшилось безробіття (понад 30%), виріс неформальний сектор економіки, залишився низьким рівень внутрішніх інвестицій та заощаджень (від 1% до 3% ВВП), повільними темпами відновлювалось промислове виробництво. Також недостатньо уваги приділялося працевлаштуванню демобілізованих з армії та біженців, які поверталися на батьківщину тощо.

Натомість у післявоєнній відбудові Косово після війни 1998–1999 років та воєнної кампанії НАТО у 1999 році ці прорахунки й недоліки були враховані, і міжнародна організація European Community Humanitarian Office (ЕСНО) забезпечила допомогу щодо стимулювання біженців на повернення та подальшу адаптацію на місцях (надання інформаційно-консультаційних послуг з питань повернення, допомога з отримання проїзних документів і оплати транспортних витрат, грошова допомога на членів сім'ї для облаштування після повернення тощо [Залучення міжнародної допомоги .., 2022: сс. 15–16].

За Програмою ООН з 2003 року в Косово діяв проєкт SPARK, за яким біженцям, котрі поверталися додому, надавали цільову допомогу залежно від їхніх професійних навичок та інтересів і відповідно до попиту місцевого ринку праці. Це були гранти на стартапи в сільському господарстві, кредити для малого бізнесу на основі ручної праці, навчальні курси і курси перепідготовки тощо. Інші програми фінансували витрати на надання публічних послуг у громадських центрах, медичних закладах і школах. Для їхнього здійснення кожен мігрант, який повертався додому, отримував два ваучери по 500 євро, які не

---

¹ Дослідження проводили методом онлайн-опитування (CAWI). Усього опитано 3027 респондентів у 36 країнах Європи віком від 18 років. Польовий етап дослідження тривав з 28 березня по 4 квітня 2022 року. Генеральну сукупність становили 4 244 595 біженців, які покинули Україну після 24.02.2022 року, за даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (United Nations High Commissioner for Refugees) станом на 04.04.2022.

можна було витратити на власні потреби, а лише на оплату публічних послуг (Програма допомоги добровільному поверненню та реінтеграції (VARRP) від Міжнародної організації з міграційних питань (ІОМ) разом із Урядом Великої Британії).

Також у Косово діяла Агенція зі сприяння зайнятості (Employment Promotion Agency) МОП, яка проводила спеціальні тримісячні навчальні курси для мігрантів, зорієнтовані на потреби ринку праці (за спеціальностями програмування, бухгалтерський облік, офіс-менеджмент, догляд за дітьми тощо), після яких слухачі отримували від Агенції також допомогу з пошуку роботи. Участь у таких програмах давала можливість мігрантам підвищити чи оновити свої професійні навички, збільшуючи тим самим їхні шанси на успішну економічну реінтеграцію.

Аналогічну стимулювальну підтримку надавала Рада у справах біженців Данії (Danish Refugee Council), запропонувавши курси професійної підготовки для мігрантів після повернення до Косово та надавши допомогу у вигляді продовольчих товарів, кухонного начиння, дрібних меблів тощо, залежно від потреб конкретної сім'ї, вартістю у середньому 615 євро на одну особу [Залучення міжнародної допомоги..., 2022: сс. 32–33].

Утім і ці програми не змогли радикально розв'язати питання зайнятості в Косово та знизити рівень безробіття: станом на 2006 рік майже 40% економічно активних громадян залишалися безробітними. Однак, на думку експертів, причини полягали не так у самих програмах, як у системних вадах програм та планів повоєнної реконструкції, які не передбачали дієвих механізмів відновлення промисловості й виробничого сектору [Залучення міжнародної допомоги..., 2022: сс. 17–18].

Робота і безробіття під час війни

Потрібно також звернути увагу на той факт, що попри широкомасштабну війну в країні не припиняв своєї роботи Державний центр зайнятості, докладаючи великих/неймовірних зусиль, аби мінімізувати втрати людського потенціалу та протидіяти поширенню безробіття. Так, від 1.07.2022 року було запущено державну програму «єРобота», за якою запропоновано низку проектів та грантів як для провідних галузей, таких як металургійна чи агропромислова, деревообробна, переробна чи виробнича (наприклад, з виготовлення меблів), так і для майже всіх сфер діяльності малого бізнесу, а також для початкових ініціатив, так званих стартапів, зокрема в ІТ-галузі, у сферах штучного інтелекту, кібербезпеки, медицини, електронної комерції, освітніх технологій тощо, спрямованих на створення робочих місць. Ця програма передбачає безкоштовне навчання безробітних, оплату навчання для громадян, які втратили роботу або тимчасово не працюють, перебувають у неоплачуваних відпустках, внутрішньо переміщених осіб та всіх охочих опанувати нову професію в ІТ-галузі [Державний центр зайнятості, 2022].

Стрімке поширення українським ринком глобальних гіг-економічних тенденцій загальмувалося після 24.02.2022, зокрема у сфері платформеного сервісу автоперевезень та послуг доставки, попит на які суттєво зріс за часів карантин-

ну й загострив приховані серйозні проблеми української економіки [Іваненко, 2021]. Так, у спектрі таких служб, як *Uklon*, *Takci 571*, *Bolt* чи *Glovo* на початку війни відчутно поменшало працівників, що було пов'язано як із воєнною мобілізацією та патріотичними інтенціями чоловіків-водіїв, налаштованих на захист батьківщини, так і з суттєвим зниженням попиту на їхні послуги. Так само відчутно послабшав *Uber*, а такий вітчизняний сервіс як *Rocket*, що стрімко набирив обертів наприкінці 2021 року, з березня 2022 року взагалі припинив своє існування.

За визнанням співзасновника *Uklon* С. Смуся, його компанії, аби втриматися в умовах війни, довелося на два місяці зменшити зарплати працівникам та відмовитися від маркетингових витрат. Сьогодні ця служба працює у 26 містах України, зокрема поширивши свої послуги на ті міста, де не працювала раніше (Кам'янець-Подільський), і припинивши в тих, які перебували та ще перебувають під російською окупацією (як свого часу в Херсоні). За його словами, якщо порівняти червень 2022 року з червнем 2021 року, то кількість поїздок упала на 20%. На стільки ж, відповідно, впав і прибуток. Але якщо порівнювати червень із лютом 2022 року, то за кількістю виконаних замовлень їх майже удвічі менше (45%). Проте у березні, коли відбувалася масова евакуація людей із небезпечних для життя місць (Ірпінь, Гостомель тощо), спостерігалось лише семикратне падіння. На сьогодні водіїв і пропозицій стало більше, аніж до війни, натомість замовлень — менше. У Києві, щоб заробити приблизно стільки, скільки до війни, треба було б підняти тариф на 8–10%, однак це призвело б до втрати клієнтів, оскільки в людей бракує коштів. Зараз число замовлень у Києві становить 53% від довоєнного рівня, а по Україні в цілому — близько 80%. На ринок автоперевезень негативно впливає низка чинників — ситуація на фронті, режим комендантського часу, зменшення абсолютної кількості мирного населення тощо [Соучредитель *Uklon*, 2022].

Сервіс *Uber* у перші дні війни повідомив, що йде з українського ринку у зв'язку із ситуацією та небажанням інвестувати в бізнес за непевних умов, проте доволі скоро відновив роботу, переорієнтувавшись на гуманітарну допомогу українцям (водночас і своїм співробітникам). Служба надавала різноманітні волонтерські послуги — безкоштовний проїзд через українські кордони до Польщі, Молдови (зокрема до Кишинєва), організувала передачу продуктів і товарів першої необхідності на потреби ТРО, військових, медичних закладів, надавала соціальну підтримку й захист своїм водіям та їхнім родинам.

Зареєстрована в Естонії служба автоперевезень *Bolt* уже у перші дні війни передала 5 млн євро для неурядових організацій на допомогу українцям, запровадивши послугу підтримки, яка давала їм можливість здійснювати термінові поїздки за умовною вартістю 1 грн, заохочувала водіїв в інших країнах на перевезення пасажирів до/від українського кордону, скасувавши комісію для водіїв і працівників служби доставки тощо [Не только довезут, 2022].

Серйозною проблемою в Україні є безробіття. За даними численних багаторічних опитувань громадської думки, питання забезпеченості роботою завжди було й залишається в авангарді серед нагальних. Проте Держслужба зайнятості (ДСЗ) на початку червня 2022 року повідомила, що кількість зареєстрованих

безробітних в Україні на 13% менше (319 тис. осіб), ніж до початку війни, і це зменшення радше пов'язане з військовою мобілізацією, виїздом українців за кордон та тимчасовою втратою частини українських територій. Попри це ДСЗ адаптувалася до ситуації, стала гнучкішою, розпочавши співпрацю з найбільшими українськими сайтами з пошуку роботи (*work.ua*, *robota.ua*, *gsc.ua*, *novarobota.ua*, *pidbir.com*), створивши єдину спільну базу вакансій та спростивши процедуру отримання статусу безробітного в країні, зокрема серед внутрішньо переміщених осіб [Найти работу во время войны, 2022].

До того ж позитивним кроком у цьому напрямі стало ухвалення парламентом Закону України № 2220-IX від 21 квітня 2022 року «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування сфер зайнятості та загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття під час дії воєнного стану». За даними Державної служби зайнятості, вже за перші півтора місяці війни її послугами скористалися понад 24 тис. внутрішньо переміщених осіб, з яких 19 тис. отримали статус безробітного, а близько 17 тис. внутрішніх переселенців отримали допомогу з безробіття.

Водночас від початку воєнних дій понад 40% компаній у квітні зберегли свою діяльність і майже 9% продовжували вести її частково (залежно від регіону)¹.

І хоча з перших днів війни переважна більшість компаній (78%) були змушені вдатися до непопулярних заходів щодо своїх співробітників (25% працівників не отримали зарплату, 16,5% компаній звільнили або скоротили працівників, 10% — відправили у відпустку за власний рахунок), їм вдалося утриматися на ринку і зберегти штат працівників. Серед тих, хто продовжив працювати, чверті скоротили на третину виплати. Найбільше постраждала сфера послуг (салони краси, спортивні клуби, кафе, ресторани, готелі тощо), а також наука та освіта, юристи, автосервіс, домашній персонал тощо. Разом з тим низка компаній пішла назустріч своїм працівникам, здійснивши релокацію їхніх сімей закордон — до Польщі, Румунії, Чехії, Німеччини, Болгарії, Франції й інших європейських країн, тобто за місцем свого головного розміщення [Вплив війни..., 2022].

Незважаючи на те, що криза на ринку праці збільшила пошукову активність українців, дослідження порталу вакансій *gsc.ua* (станом на кінець червня 2022 року) показало, що актуальних вакансій досі майже у п'ять разів менше, ніж було до 24 лютого, що охочих влаштуватися на роботу більше, ніж пропозицій, і їх кількість щотижня зростає майже на 10%, сягнувши на момент дослідження показників червня минулого року [Українці стали искать, 2022], натомість частка вакансій у торговельному ритейлі (продавці, касири, робітники складів, водії) майже наблизилася до довоєнного рівня [Больше всего вакансий, 2022].

Інше дослідження, проведене аналогічною онлайн-платформою з пошуку роботи в Україні *robota.ua* разом із Асоціацією ритейлерів України у травні 2022 року, засвідчило, що попри існування сфер і галузей, які не можуть працювати у віддаленому режимі й передбачають виключно фізичне перебування праців-

1 Опитування було проведене у квітні 2022 року аналітичним центром кадрового порталу *gsc.ua* серед 311 компаній з різних галузей та регіонів України.

ника на робочому місці (таких виявилось до 65%), третина робочих місць все ж дає можливість виконувати свої функції віддалено, а 4% припускають використання комбінованого режиму [Спецпроект RAU і robot.ua, 2022].

Опитування, проведені серед широкого загалу, показують, що більшість громадян, які працювали до війни (майже 60%), продовжують працювати і під час війни, хоча в березні таких було лише 46%, що можна пояснити тимчасовим припиненням роботи підприємств/організацій/установ під час активної початкової фази війни та відновленням їхнього функціонування в міру адаптування тощо. При цьому серед цих працюючих 34% зайнятих продовжили роботу у повному режимі та обсязі, 19% — частково або віддалено і 6% — знайшли нове місце роботи.

Водночас зафіксовано збільшення кількості тих осіб, хто втратив роботу: з 35% у червні до майже 40% у липні, і серед них виявилось найбільше жінок, які мешкають на сході країни, мають нижчий прибуток, працювали у приватному секторі чи були самозайнятими, а також серед внутрішньо переміщених осіб, які сьогодні є одними із найуразливіших категорій громадян у країні [П'ятнадцяте загальнонаціональне опитування, 2022].

Перспективи та прогнози

Держслужба зайнятості України у травні 2022 року оприлюднила звіт, у якому зазначила успіхи у сфері працевлаштування і за яким найбільше працевлаштованих виявилось в сільському господарстві (39%), переробній промисловості (12%), торгівлі (12%), державному управлінні та обороні (11%). На початку травня у ДСЗ налічувалося 25,3 тис. вакансій (на 60% менше, ніж минулого року). Загалом у середньому по країні на одне вільне робоче місце претендувало 11 безробітних (у 2021 році таких було шість осіб). Проте поточна статистика ДСЗ не є повною і всеосяжною через низку проблем та ускладнень, пов'язаних з отриманням даних із тимчасово окупованих територій, закриттям Центрів зайнятості в цих регіонах, а також через поправки у трудовому законодавстві, які набули чинності в період воєнного стану (припинення дії трудової угоди, реорганізація інституцій/установ/організацій, скорочення штату, неоплачувані відпустки на весь період війни тощо). Крім того, й за мирних часів більшість безробітних була схильна не реєструватися у ДСЗ, шукаючи роботу самостійно, а в умовах війни таких іще побільшало [Безробіття в Україні, 2022].

Повернення українців із-за кордону також пов'язане зі збільшенням кількості безробітних, і це необхідно обов'язково врахувати в трудовому законодавстві, впровадивши заходи не лише з метою стимулювання й заохочення населення повертатися додому, а й такі, що спонукатимуть людей до активної зайнятості після повернення, сприяючи тим самим економічному відновленню України.

Отже, проведений аналіз показав, що сьогоднішні зміни структури зайнятості громадянського населення в Україні — це не лише результат глобалізаційних змін, а й наслідок широкомасштабної війни в країні, одного із серйозних викликів сьогодення. За умов війни кількість робочих місць різко скоротилася, натомість лави пошукачів роботи зросли. Навіть враховуючи позитивну динаміку

пропозицій робочих місць у деяких професійних сферах, більшість спеціалістів не можуть знайти роботу. Серед них і ті, хто залишився у своїх містах, але через війну втратив робоче місце, і ті, хто перебував за кордоном або в інших безпечніших регіонах України, але повернувся в рідні поселення, і та численна когорта українців, які через воєнні дії у своїх локаціях, зруйноване житло чи окупацію територій стали внутрішніми переселенцями та безробітними. Міжнародна організація праці (МОП) у травні 2022 року зафіксувала, що від початку війни в Україні було втрачено майже 5 млн робочих місць. Згідно з її прогнозами, у разі ескалації воєнних дій ці втрати можуть сягнути 7 млн робочих місць. Гіпотетично, припускаючи ситуацію негайного припинення бойових дій, можна було б відновити 3,4 млн робочих місць, що призвело б до скорочення втрат майже на 9%. За їхніми розрахунками, від початку війни до сусідніх країн виїхали понад 5 млн осіб. Із їхньої загальної кількості приблизно 3 млн становлять особи працездатного віку, з яких 43,5% (1,2 млн) працювали до війни, але втратили або залишили роботу [Nearly 5 million jobs .., 2022].

Міжнародна організація праці звертає увагу на те, що війна в Україні негативно впливає не лише на ринок праці та зайнятість в Україні, а й у сусідніх країнах, зокрема у Польщі, Румунії, Угорщині, Молдові та Словаччині, адже за наявності власної робочої сили вони змушені надавати робочі місця біженцям, але затягування бойових дій в Україні змушує тих залишатися за кордоном, що також створює додатковий тиск на ринок праці та системи соціального захисту в цих країнах, збільшуючи тим самим безробіття у більшості з них.

Брак робочої сили в Україні спостерігався ще до початку війни і до пандемії, і був безпосередньо пов'язаний з демографічними проблемами — старінням населення, скороченням чисельності людей працездатного віку (особливо молоді — через різкий спад народжуваності у 90-х роках), проте він відчутно даватиметься взнаки по закінченні війни. Окрім безпосередніх людських втрат на фронті, із завершенням війни та скасуванням заборони на виїзд за кордон військовозобов'язаним чоловікам можна очікувати на сплеск еміграційного руху серед них задля возз'єднання сімей у країнах їхнього перебування або з метою заробітків. Припускають, що «в Україні на ринку праці, скоріше за все, буде ситуація гірша, ніж в сусідніх країнах — і щодо заробітку, і щодо можливості знайти захищену роботу. Тож імовірно, що дефіцит робочої сили після закінчення воєнного стану буде ще більшим» [Безробіття в Україні, 2022]. Також варто враховувати такий чинник, як перерозподіл сфер зайнятості в умовах війни (який залишиться і після неї), коли армія потребує чоловіків і вони за необхідності покидають цивільні сфери діяльності, направлені на створення валової доданої вартості, що призводить до скорочення робочих місць у цих сферах, адже військова справа є специфічним видом діяльності, не будучи економікою у чистому вигляді. Тому чим більше людей буде задіяно в оборонних і силових структурах, тим менше залишатиметься їх у виробництві. Через це, а також через прямих воєнні втрати, вищу смертність серед чоловіків в Україні може скластися ситуація на кшталт тієї, що була в 1945 році після закінчення Другої світової війни, коли ринок зайнятості набув гендерного перекосу в бік жіноцтва [Безробіття в Україні, 2022].

В умовах невизначеності ситуації громадяни й надалі відчуватимуть негативні наслідки та впливи війни. На думку експертів, якщо війна триватиме до кінця року, 30% українців можуть опинитися за межею бідності. Відповідно падіння ВВП на кінець року може сягнути 30–35%, дефіцит бюджету — перевищити 35 млрд доларів США, а загальні прямі збитки, завдані українській економіці, які вже сягнули 600 млрд доларів США, зростатимуть і далі [Проект Плану, 2022].

Після припинення бойових дій та встановлення стійкого безпечного середовища в Україні постане питання необхідності відбудови зруйнованої економіки, і питання зайнятості буде одним із нагальних та пріоритетних. У цьому сенсі важливо врахувати міжнародний досвід післявоєнного відновлення в тих країнах, що зазнали руйнування від військових дій, зокрема країн Балканського регіону. У програмах їх реконструкції значна увага приділялася питанням повернення біженців і тимчасово переміщених осіб, їхньої адаптації та працевлаштування. Проте Україні варто було б уже зараз врахувати цей досвід країн після війни, позитиви й негативи програм відновлення, аби, якщо не уникнути, принаймні мінімізувати можливі ризики. Свого часу попри інвестиції й допомогу колективного Заходу навіть через п'ять років після війни 30–40% економічно активного населення балканських країн так і залишалися безробітними [Найти работу во время войны, 2022].

Варто звернути увагу, що вже зараз під час війни Мінекономіки з метою створення робочих місць запропонувало програму стимулювання економічної діяльності *eРобота*, яка передбачає надання грантів для стимулювання середнього й малого бізнесу, для відновлення української промисловості, а мережа стартап-асоціацій ЄС запустила проект підтримки українських колег. Малий і середній бізнес, який належить внутрішньо переміщеним особам або жителям прифронтових територій, де немає активних бойових дій, має можливість також отримати гранти від Данської ради у справах біженців. Крім того, є проекти матеріального заохочення добровільної громадської «суспільно корисної роботи» для безробітних та ВПО із мінімальною зарплатою 6500 грн з подальшим пошуком для них роботи за фахом. Прес-служба Міністерства економіки повідомила про надання виплати 5030 підприємцям за працевлаштування 8415 осіб [Работодатели, 2022].

Тому важлива роль у розв'язанні питання зайнятості належить державі й уряду, активності Державної служби зайнятості в різних її сферах. Ідеться про професійну підготовку і перепідготовку ВПО, впровадження програм перекваліфікації, організацію навчальних програм із управління власним бізнесом, кредитування стартапів, удосконалення взаємодії держави з ВПО через портал «Дія», створення нових робочих місць для демобілізованих військовослужбовців тощо, активну співпрацю та координацію діяльності зі службами зайнятості в країнах ЄС, з яких повертатимуться українці, і які налаштовані підтримувати процес їхнього повернення на батьківщину після завершення військових дій, забезпечення їхньої реінтеграції в українську економіку та відбудову процвітаючої та незалежної України.

Джерела

- Безробіття в Україні: чому кількість офіційно безробітних зменшилася та яка буде ситуація на ринку праці після війни* (2022). Отримано з: https://www.slovoidilo.ua/2022/06/04/statija/suspilstvo/bezrobittya-ukrayini-chomu-kilkist-oficijno-bezrobitnyx-zmenschylasya-ta-yaka-budesytuacziya-rynku-praczi-pislya-vijny#google_vignette
- Больше всего вакансий приходится на магазины — исследование* (2022). Отримано з: <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2022/06/16/688229/>
- В Украине растет спрос на рабочие специальности — исследование* (2022). Отримано з: <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2022/06/13/688077/>
- В яких країнах українці шукають притулок від війни?* (2022). Отримано з: <https://ukrainian.voanews.com/a/de-ukrainci-shukaiut-prytulok-vid-viiny-za-kodonom/6615534.html>
- Вплив війни на український бізнес* (2022). Отримано з: <https://grc.ua/article/30173>
- Державний центр зайнятості* перелічив умови участі в проєктах за програмою «єРобота» (2022). Отримано з: https://buh.ligazakon.net/news/212444_derzhavniy-tsentr-zaynyatost-perelchiv-umovi-uchast-v-proektakh-za-programoyu-robota
- Дослідження «Повоєнне відновлення економіки України»* (2022). Отримано з: https://cpd.com.ua/Research-UA_economic_reconstruction.pdf
- З кінця лютого в Україну повернулися майже 2,5 мільйона людей — ООН.* (2022). Отримано з: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/06/16/7352751/#:~:text>
- За 2 роки кількість українських фрилансерів, які працюють з іноземними клієнтами, зросла на 31% — дослідження* (2021). Отримано з: <https://www.epravda.com.ua/news/2021/06/17/675126>
- За п'ять місяців експорт ІТ-услуг, незважаючи на війну, виріс на 27% — Опендатабот* (2022). Отримано з: <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2022/07/6/688894/>
- Залучення міжнародної допомоги та її спрямування на цілі післявоєнної відбудови економіки (Міжнародний досвід та висновки для України).* (2022). Отримано з: <https://www.growford.org.ua/research/zaluchennya-mizhnarodnoyi-dopomogyta-yiyi-spryamuvannya-na-tsili-pislyavoynnoyi-vidbudovy-ekonomiky-mizhnarodnyj-dosvid-i-vysnovky-dlya-ukrayiny/>
- Звіт про внутрішнє переміщення в Україні. Опитування загального населення. Раунд 5.* (2022). Отримано з: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/iom_genpor-report_r5_ukr.pdf
- Іваненко О. (2021). Українська гіганоміка: трансформація зайнятості, ризики та перспективи // *Соціологія: теорія, методи, маркетинг.* № 4.
- Какие предприятия больше всего пострадали от российских оккупантов. Список активов.* (2022). Отримано з: <https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2022/04/12/685601/>
- Коронавірус і дистанційна робота: що зробила держава.* (2020). Отримано з: <https://cedos.org.ua/researches/koronavirus-i-dystantsiina-robota-shcho-zrobyla-derzhava/>
- Ковід, карантин та ринок праці в містах України.* (2020). Отримано з: <https://voxukraine.org/uk/kovid-karantin-ta-rinok-pratsi-v-mistah-ukrayini/>
- Найти работу во время войны. Как изменился рынок труда в Украине.* (2022). Отримано з: <https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2022/06/14/688116/>
- Не только доvezут, но и помогут: как во время войны работают Uber, Uklon и Bolt.* (2022). Отримано з: <https://economics.segodnya.ua/economics/transport/ne-tolko-dovezut-no-i-pomogut-kak-vo-vremya-voyny-rabotayut-uber-uklon-i-bolt-1608023.html>
- Пятнадцатое загалнонаціональне опитування. Україна під час війни. Зайнятість і прибутки.* (2022). Отримано з: https://ratinggroup.ua/ru/research/ukraine/pyatnadcat_obschenaci_opros_ukraina_vo_vremya_voyny_zanyatost_i_dohody_23-24_iyulya_2022_goda.html
- Проект Плану відновлення України Національної ради з відновлення України від наслідків війни. Матеріали робочої групи «Відновлення та розвиток економіки».* (2022). Отримано з: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/economic-recovery-and-development.pdf>

Работодатели, трудоустроившие переселенцев, получили более 37 миллионов компенсации от государства. (2022). Отримано з: <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2022/07/28/689760/>

Рада ухвалила закон для фрилансерів. (2022). Отримано з: <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2022/07/19/689307/>

Рынок праці воєнного часу у цифрах та фактах, ЕВА. (2022). Отримано з: <https://eba.com.ua/gynok-pratsi-voynnogo-chasu-u-tsyfrah-ta-faktah/>

Рынок праці під час війни: чи є у українців шанси знайти собі нову роботу. (2022). Отримано з: <https://www.unian.ua/economics/other/rinok-praci-pid-chas-viyuni-chi-ye-u-ukrajinciv-shansi-znayti-sobi-novu-robotu-ostanni-novini-11868372.html#id-836041971>

Рынок фрилансу в Україні: Зміни за останні 15 років. (2020). Отримано з: <https://investory.news/rinok-frilansu-v-ukraini-zmini-za-ostanni-15-rokiv/>

Соучредитель Uklon Сергей Смуь: Водителей стало больше, чем было до войны, а заказов — меньше. (2022). Отримано з: <https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2022/07/7/688933/>

Спецпроект RAU и robota.ua: как изменился рынок труда в ритейле за время войны. (2022). Отримано з: <https://rau.ua/ru/news/spetsproekt-rau-i-robota-ua/>

Українські біженці в Європі. Дослідження поведінки та настроїв українців, що вимушені були виїхати в Європу внаслідок війни в Україні. (2022). Отримано з: <https://4service.group/ukrayinski-bizhentsi-v-yevropi-doslidzhennya-povedinki-ta-nastroyiv-ukrayintsiv-shhovimusheni-buli-viyihali-v-yevropu-vnaslidok-vijni-v-ukrayini/>

Украинцы готовы овладеть новой профессией, чтобы найти работу — опрос. (2022). Отримано з: <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2022/06/7/687898/>

Украинцы стали искать работу в 4 раза активнее — исследование. (2022). Отримано з: <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2022/06/27/688589/>

Чотирнадцяте загальнонаціональне опитування: психологічні маркери війни. (2022). Отримано з: https://ratinggroup.ua/ru/research/ukraine/chetyrnadcatyu_obschenacionalnyu_opros_psihologicheskie_markery_voynyu_18-19_iyunya_2022.html

Java-програміст за 4 місяці. Як компанія безкоштовно навчає, працевлаштовує та заробляє на цьому. (2022). Отримано з: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/07/20/689391/>

Nearly 5 million jobs have been lost in Ukraine since the start of the Russian aggression, says ILO. (2022). Отримано з: https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_844625/lang--en/index.htm

Richer Sounds founder bankrolls push to end zero-hours contractse (2020). Отримано з: <https://www.theguardian.com/uk-news/2020/jan/19/richer-sounds-founder-bankrolls-push-to-end-zero-hours-contracts>

Отримано 08.08.2022

References

Almost 2.5 million people have returned to Ukraine since the end of February — UN. (2022). [In Ukrainian]. Retrieved from: [https://www.pravda.com.ua/news/2022/06/16/7352751/#:~:text \[=3 кінця лютого в Україні, 2022\].](https://www.pravda.com.ua/news/2022/06/16/7352751/#:~:text=[=3 кінця лютого в Україні, 2022].)

Attracting of international aid and directing it to the goals of post-war economic reconstruction (International experience and conclusions for Ukraine). (2022). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://www.growford.org.ua/research/zaluchennya-miznarodnoyi-dopomogyta-yiyi-spryamuvannya-na-tsili-pislyavoyennoyi-vidbudovy-ekonomiky-miznarodnyj-dosvid-i-vysnovky-dlya-ukrayiny/> [=Залучення міжнародної допомоги, 2022].

Coronavirus and telecommuting: what the state has done. (2020). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://cedos.org.ua/researches/koronavirus-i-dystantsiina-robota-shcho-zrobyla-derzhava/> [=Коронавірус і дистанційна робота, 2020].

Covid, quarantine and the labor market in the cities of Ukraine. (2020). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://voxukraine.org/uk/kovid-karantin-ta-rinok-pratsi-v-mistah-ukrayini/> [=Ковід, карантин та ринок, 2020].

Demand for working specialties is growing in Ukraine — study. (2022). [In Russian]. Retrieved from: <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2022/06/13/688077/> [=В Украине растет спрос, 2022].

Draft Plan for the Recovery of Ukraine of the National Council for the Reconstruction of Ukraine from the Consequences of the War. Precedings of the working group «Recovery and development of the economy». (2022) . [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/economic-recovery-and-development.pdf> [=Проект Плану, 2022].

Employers who employed migrants received more than 37 million of compensation from the state. (2022). [In Russian]. Retrieved from: <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2022/07/28/689760/> [=Работодатели, 2022].

Fifteenth national survey. Ukraine during the war. Employment and earnings. (2022). [In Ukrainian]. Retrieved from: https://ratinggroup.ua/ru/research/ukraine/pyatnadcat_obschenaci_opros_ukraina_vo_vremya_voynu_zanyatost_i_dohody_23-24_iyulya_2022_goda.html [=П'ятнадцяте загальнонаціональне опитування, 2022].

Find a job during the war. How the labor market has changed in Ukraine. (2022). [In Russian]. Retrieved from: <https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2022/06/14/688116/> [=Найти работу во время войны, 2022].

Fourteenth National Survey: Psychological Markers of War. (2022). [In Ukrainian]. Retrieved from: https://ratinggroup.ua/ru/research/ukraine/chetyrnadcatyy_obschenacionalnyy_opros_psihologicheskie_markery_voynu_18-19_iyunya_2022.html [=Чотирнадцяте загальнонаціональне опитування, 2022].

Freelance market in Ukraine: Changes over the last 15 years. (2020). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://investory.news/rinok-frilansu-v-ukraini-zmini-za-ostanni-15-rokiv/> [=Ринок фрилансу, 2020].

In five months the export of IT services grew by 27% despite the war — Opendatabot. (2022). [In Russian]. Retrieved from: <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2022/07/6/688894/> [=За пять месяцев, 2022].

In 2 years the number of Ukrainian freelancers working with foreign clients has increased by 31% — study(2021). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://www.epravda.com.ua/news/2021/06/17/675126/> [=За 2 роки, 2021].

In which countries do Ukrainians seek refuge from the war? (2022). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://ukrainian.voanews.com/a/de-ukraininci-shukaiut-prytulok-vid-viiny-za-kodonom/6615534.html> [=В яких країнах, 2022].

Ivanenko O. (2021). Ukrainian gignomics: transformation of employment, risks and prospects [In Ukrainian]. *Sociology: theory, methods, marketing*, № 4. [=Іваненко., 2021].

Most vacancies are in stores — study. (2022). [In Russian]. Retrieved from: <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2022/06/16/688229/> [=Больше всего вакансий, 2022].

Nearly 5 million jobs have been lost in Ukraine since the start of the Russian aggression, says ILO. (2022). Retrieved from: https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_844625/lang-en/index.html

RAU special project and robota.ua: how the labor market in retail has changed during the war. (2022). [In Russian]. Retrieved from: <https://rau.ua/ru/news/specproekt-rau-i-robota-ua/> [=Спецпроект RAU и robota.ua, 2022].

Richer Sounds founder bankrolls push to end zero-hours contracts. (2020). Retrieved from: <https://www.theguardian.com/uk-news/2020/jan/19/richer-sounds-founder-bankrolls-push-to-end-zero-hours-contracts>

Report on internal displacement in Ukraine. Survey of the general population. Round 5. (2022). [In Ukrainian]. Retrieved from: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd1861/files/documents/iom_gen-pop-report_r5_ukr.pdf [=Звіт про внутрішнє переміщення в Україні, 2022].

Research “Post-war economic recovery of Ukraine”. (2022). [In Ukrainian]. Retrieved from: https://cpd.com.ua/Research_UA_economic_reconstruction.pdf [=Дослідження, 2022].

The Council adopted a law for freelancers. (2022). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2022/07/19/689307/> [=Рада ухвалила, 2022].

The impact of the war on Ukrainian business. (2022). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://grc.ua/article/30173> [=Вплив війни, 2022].

The labor market during the war: do Ukrainians have a chances to find a new job. (2022). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://www.unian.ua/economics/other/rinok-praci-pid-chas-viyni-chi-ye-u-ukrajinciv-shansi-znayti-sobi-novu-robotu-ostanni-novini-11868372.htm-l#id-836041971> [=Ринок праці під час війни, 2022].

The State Employment Center listed the conditions for participation in projects in eRobota program. (2022). [In Ukrainian]. Retrieved from: https://buh.ligazakon.net/news/212444_derzhavniy-tsentr-zaupyatost-perelchiv-umovi-uchast-v-proektakh-za-programoyu-robota [=Державний центр зайнятості, 2022]

They will not only deliver, but also help: how Uber, Uklon and Bolt work during the war. (2022). [In Russian]. Retrieved from: <https://economics.segodnya.ua/economics/transport/ne-tolko-dove-zut-no-i-pomogut-kak-vo-vremya-voynu-rabotayut-uber-uklon-i-bolt-1608023.html> [=Не только доведут, 2022].

Uklon co-founder Sergey Smus': There are more drivers than before the war and fewer orders. (2022). [In Russian]. Retrieved from: <https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2022/07/7/688933/> [=Соучредитель Uklon, 2022].

Ukrainian refugees in Europe. A study of the behavior and attitudes of Ukrainians who were forced to leave for Europe because of the war in Ukraine. (2022). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://4service.group/ukrayinski-bizhentsi-v-yevropi-doslidzhennya-povedinki-ta-nastroy-iv-ukrayintsiv-shho-vimusheni-buli-viyihali-v-yevropu-vnaslidok-vijni-v-ukrayini/> [=Українські біженці в Європі, 2022].

Ukrainians are ready to learn a new profession in order to find a job — survey. (2022). [In Russian]. Retrieved from: <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2022/06/7/687898/> [=Украинцы готовы овладеть, 2022].

Ukrainians began to look for work 4 times more actively — research. (2022). [In Russian]. Retrieved from: <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2022/06/27/688589/> [=Украинцы стали искать, 2022].

Unemployment in Ukraine: why the number of officially unemployed has decreased and what situation will be on the labor market after the war. (2022). [In Ukrainian]. Retrieved from: https://www.slovoidilo.ua/2022/06/04/stattja/suspilstvo/bezrobittya-ukrayini-chomu-kilkist-oficzjno-bezrobityh-zmenshylasya-ta-yaka-bude-sytuacziya-rynku-praczi-pislya-vijny#google_vignette [=Безробіття в Україні, 2022].

Wartime Labor Market in Figures and Facts, EBA. (2022). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://eba.com.ua/rynok-pratsi-voennogo-chasu-u-tsyfrah-ta-faktah/> [=Ринок праці воєнного часу, 2022].

What enterprises were most affected by the Russian invaders? List of assets [In Russian]. (2022). Retrieved from: <https://www.epravda.com.ua/ukr/publications/2022/04/12/685601/> [=Какие предприятия, 2022].

Received 08.08.2022

ОЛЕНА ІВАНЕНКО

Ринок праці і зайнятість під час війни: стан та перспективи

У статті йдеться про зміни, що відбулися на ринку зайнятості під час війни, його (ринку) стан та подальші перспективи.

Масштабовані за часів карантинних обмежень зміни на ринку зайнятості у XXI столітті, зокрема трансформація її структури та режимів трудової активності внаслідок світових глобалізаційних процесів, а останнім часом узвичаєння практик дистанційної діяльності на підставі інтернет-мереж та цифрових платформ, після 24 лютого 2022 року виявилися чи не найстійкішою та найбільш життєздатною формою працевлаштування населення України. Удосконалення законодавчої бази цих форм зайнятості мінімізує втрати робочих місць та гарантує заробіток, зокрема в IT-сфері, де Україні належить не останнє місце, не тільки під час війни, а й у повоєнній перспективі.

Масштабні руйнування промислових та інших підприємств, транспортної й іншої інфраструктури в країні, згорання малого та середнього бізнесу, відтік кваліфікованої робочої сили за кордон, зростання кількості внутрішньо переміщених осіб тощо завдали відчутного удару по ринку зайнятості, спричинивши дисбаланс між попитом та пропозицією робочих місць, падіння рівня заробітків, поглиблення зубожіння серед найуразливіших верств населення. У статті на матеріалах соціологічних досліджень та вивчення громадської думки показано динаміку змін на ринку зайнятості під час війни й окреслено його перспективи в разі, якщо воєнні дії в країні затягнуться на тривалий час. Водночас з метою протидії цьому держава намагається вживати всіляких заходів, аби мінімізувати негативні наслідки війни та сприяти збереженню людського потенціалу України, впроваджуючи різноманітні програми підтримки. Врахування досвіду пвоєнного відновлення країн Балканського регіону може бути хорошим прикладом того, як уникнути прорахунків у цьому напрямі.

Ключові слова: зайнятість, ринок зайнятості, працевлаштування, робочі місця, внутрішньо переміщені особи, біженці, безробіття

OLENA IVANENKO

The labor market and employment during the war: state and prospects

The article deals with changes in the employment market taking place during the war, its state and future prospects.

The changes that have taken place in the employment market in the 21st century, in particular, the transformation of its structure and modes of labor activity due to globalization processes, and recently the practices of remote work through Internet networks and digital platforms that have become familiar and traditional and have grown during quarantine restrictions, after February 24, turned out to be perhaps the most stable and tenacious form of employment for the population of Ukraine. Improving the legal framework for these forms of employment minimizes job losses and guarantees earnings, including the IT sector, where Ukraine is not the last actor not only during the war, but also in the post-war perspective.

Large-scale destruction of industrial and other enterprises, transport and other infrastructure in the country, the curtailment of small and medium-sized businesses, the outflow of skilled labor abroad, an increase of the number of internally displaced persons, etc. dealt a tangible blow to the employment market, causing an imbalance between the supply and demand for jobs, the fall of wages, and increased impoverishment among the most vulnerable segments of the population. Based on the materials of sociological research and public opinion polls the article shows the dynamics of changes in the employment market during the war and identifies prospects if hostilities in the country drag on for a long time. At the same time, in order to counteract this, the state is trying to take all possible measures to minimize the negative consequences of the war and help maintain the human potential of Ukraine by introducing various support programs. Taking into account the experience of the post-war reconstruction of the Balkan region countries can serve as a good example of how to avoid miscalculations in this direction.

Keywords: employment, employment market, jobs, internally displaced persons, refugees, unemployment